

УДК 340.12

В. О. Захарова, здобувачка

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЕКОПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Запропоновано осмислення специфіки методологічного підходу до вивчення феномену екоправового виховання з огляду на наявні особливості предметної сфери екософії права.

Ключові слова: екософія права, екологічна правосвідомість, екоправове виховання, екоправова культура.

Актуальність та об'єктивна необхідність дослідження теми. Українське суспільство як суспільство перехідного типу характеризується загальним станом нестабільності в економічній, політичній, правовій, духовній сферах свого життя. Інституційному захисту заявлених у Конституції України основоположних норм доволі часто бракує дієвості. Очевидна їх декларативність безпосередньо негативно впливає на рівень та якість правосвідомості представників усіх прошарків населення країни. Передусім це виявляється у вигляді деформацій, адже саме правосвідомість як один з головних показників рівня правової культури є найбільш чутливою до змін правового клімату в державі, піддається найбільш значним викривленням у перехідний період розвитку суспільства. Той факт, що «перехідна» правосвідомість і правова культура настільки деформовані, багато в чому зумовлений відсутністю скоординованої, регульованої державою концепції правового виховання населення в цілому, яка враховувала б як особливості кожної верстви населення – вікові, професійні, побутово-матеріальні тощо, так і специфіку кожного виміру правового виховання, зокрема й екоправового.

Дійсно, особливо викривленою ланкою правосвідомості сучасних українців, на наш погляд, постає їх екоправова свідомість. Нещодавнє минуле України, а наразі й сучасність засвідчують детермінацію як в її радянському, так і сучасному політикумі екофобної моделі мислення та розвитку соціуму. Наслідком такої парадигмальної обмеженості є суцільна криза українського суспільства, що виявляється у вигляді як реальної проблеми збереження життя мільйонів наших співвітчизників, так і збереження природного довкілля як його «колиски». Звідси виникає нагальне питання розв'язання цієї проблеми як фундаментальної філософсько-правової проблеми буття сучасного українського соціуму.

Стан наукового розроблення проблеми. Якщо проблемі правового виховання приділялося багато уваги як за радянських часів, так й у добу неза-

лежності України, що відображено, зокрема, у працях О. В. Аграновської, П. П. Баранова, А. Б. Венгерова, Н. В. Витрука, В. І. Гоймана, О. Г. Данильяна, Н. Л. Гранат, В. П. Казимірчука, Д. А. Керимова, Н. М. Кейзерова, І. І. Коваленко, В. О. Котюка, В. Н. Кудрявцева, Є. В. Кузнецова, О. А. Лукашевої, Н. І. Матузова, А. В. Міцкевича, В. С. Нерсисянца, В. В. Оскамитного, М. Ф. Орзіха, Т. Н. Радько, А. Р. Рагінова, И. Ф. Рябко, В. П. Сальникова, Л. П. Семітко, Е. Н. Трубецького, С. В. Шефеля та ін., то до вивчення такого його важливого аспекту, як екоправове виховання, дослідники звернулися лише на початку ХХІ ст. Але, на жаль, вагомих здобутків тут ще небагато і всі вони пов'язані з розробленням сучасної концепції екософії права (С. В. Шефель, Т. І. Бургарт).

Тому, зважаючи на те, що будь-яка «здорова» держава завжди піклується про високий рівень культури населення, особливо молодого покоління, який, безперечно, є запорукою подальшого прогресу, нагальною науковою проблемою і практичним завданням українського соціуму постає не тільки наукове обґрунтування загальної концепції правового виховання його репрезентантів, спрямованого на підготовку їх як свідомих суб'єктів розбудови правової державності, а й одночасне формування у них адекватної вимогам глобальних світових викликів екоправової свідомості.

Тому *метою* цієї наукової розвідки є спроба навести певні нотатки щодо обґрунтування основоположних методологічних засад дослідження такої важливої теоретичної і практичної проблеми для сучасного українського суспільства, яким є філософсько-правове обґрунтування концепції екоправового виховання, адекватної потребам розбудови в Україні демократичної, соціальної, правової державності. Це пов'язано з тим, що розбудова правової держави в Україні як практична мета для нашого суспільства зумовлює посилення уваги до обґрунтування механізмів удосконалення правотворчості, формування належного рівня правосвідомості громадян, їх правового виховання, регулювання правовідносин. Адекватне вимогам розвитку постіндустріального суспільства в нашій країні вирішення цих питань потребує використання інтерсуб'єктивістського філософсько-правового підходу до вивчення граничних підстав виникнення і функціонування цих феноменів правової реальності, визначення їх фундаментальних онтологічних, гносеологічних, антропологічних, аксіологічних та інституціональних засад з метою збагачення правознавчого уявлення про них і свідомого їх застосування як засобу гармонізації правової сфери українського соціуму. Ці завдання сучасної філософії права вважаємо одними з таких, які можливо найбільш адекватно розв'язати саме в інтерсуб'єктивістський спосіб.

У цьому сенсі об'єктом нашого дослідження виявляється такий аспект правової реальності сучасного українського соціуму, яким є правове вихован-

ня в Україні, а предметом – такий його складник, як екоправове виховання, зокрема його методологічні засади.

Методологічною умовою досягнення зазначеної мети є запропонована С. В. Шефелем та Т. І. Бургарт сучасна концепція екософії права, котра ґрунтується на комплексі чинників екософсько-правової рефлексії як одного з методологічних виявів інтерсуб'єктивізму. Йдеться про використання того методологічного знаряддя, яке розроблялося в межах екософського напрямку сучасної філософії, зокрема в працях Р. Атфілда, Ф. Х. Бормана, Г. Йонаса, Б. Каллікотта, С. М. Кравченко, М. В. Костицького, Х. Ролстона, присвячених принципам екологічної етики, а також репрезентованими розробками Н. А. Агаджаняна, В. П. Алексеєва, Є. В. Гірусова, Б. Гржимека, Ф. В. Кряжимського, Ю. М. Пахомова, Б. Б. Прохорова, Л. Хенса в царині екософської антропології, екогносеологічними концепціями Г. Кюлевінда, Т. В. Рязьської, Ф.-Е. Шварцкопфа, Г. І. Швєбса, екосоціологічними теоріями У. А. Винокурової, С. І. Григор'єва, З. Г. Лапіної, В. А. Сахрокова, А. І. Субетто, К. І. Шиліна та екополітологічним підходом А. І. Костіна і Р. Г. Яновського. Створений ними науковий потенціал може дати бажані щодо нашого дослідження наслідки, якщо його творчо екстраполювати в контекст концепції екософії права як філософського вчення про гармонізацію відносин між людьми як правовими особистостями та їх соціумом і Природою на основі розвитку екоправової культури як регулюючого чинника соціоприродного розвитку.

Наукова новизна закладених у цій статті ідей зумовлена можливістю розв'язання недостатньо розроблених теоретичних, організаційних та законодавчих проблем екоправового виховання, складовими елементами яких є: понятійна характеристика, суб'єкт та об'єкт екоправового виховання, його мета, завдання та функції, принципи, система законодавчого регулювання організації екоправового виховання, питання вдосконалення даного напрямку.

Реальна значущість вивчення проблем, пов'язаних з організацією екоправового виховання, виявляється у тому, що їх практичне розв'язання дозволить піднести престиж права, виховати повагу до закону в громадян; створити засади громадянської і правової активності в суспільстві; залучити всі державні інститути та громадські організації до вирішення питань правового виховання в цілому; сформувати основи екоправової культури українського суспільства, яке у своєму транзитивному стані як ніколи потребує радикальних змін у масовій та індивідуальній правосвідомості громадян.

Аналіз проблеми. Позитивний приклад створення соціально-правової та екологічної державності у країнах Скандинавії, на нашу думку, має спонукати законодавців і політикум України до його творчого переосмислення в контексті реалізації конституційних завдань щодо розбудови правової держави в країні [1]. Саме ці обставини вимагають передусім нового погляду і за-

стосування нового підходу до вивчення та розв'язання такої нагальної проблеми, якою є методологія екоправового виховання, що виступає одним із чинників формування свідомих творців такого типу державності.

Зазначена проблематика є ще недостатньо дослідженою, оскільки в межах філософсько-правового дискурсу вона почала окреслюватися лише в останнє півстоліття, коли фактично тільки розпочався процес накопичення емпіричного матеріалу відповідного характеру [2–5]. У межах спору прихильників різних парадигм соціально-філософського знання та головних напрямків філософії права (природно-правового [6–10] та позитивістського [11; 12]) зародилися цікаві знахідки та пропозиції щодо обґрунтування домінації тих чи інших засадничих підвалин процесу розбудови правової державності. Нарешті, наприкінці ХХ ст., коли світова філософська думка усталилася на рівні інтегральної парадигми інтерсуб'єктивізму, вдалося суттєво просунути-ся шляхом цілісного та методологічно поглибленого бачення і розуміння цієї проблеми. Необхідним підґрунтям для цього стала наявність на рівні сприйняття міжнародним співтовариством такої загальнолюдської цінності, як керівна домінанта конституційної норми принципу екологічної безпеки [1–3; 5; 7; 13–16]. Це нині відповідає міжнародно визнаному критерію забезпеченості екологічно витонченого типу законодавства, на якому, власне, і повинен ґрунтуватися процес сучасного українського державотворення [5].

Утім слід зазначити, що вивчення проблеми методологічного забезпечення екологізації правосвідомості, яке було розпочате К. М. Маєром-Абіхом [8] і Г. Йонасом [7] та продовжене С. В. Шефелем [16], ще очікує на свого ретельного дослідника. Великі сподівання викликає в цьому сенсі розвиток екософії права як особливої галузі філософії права. Значення її формування пов'язане передусім з напрацюванням категоріально-понятійного апарату, необхідного для розроблення її методологічного інструментарію. Важливу роль тут, безумовно, відіграє науковий доробок Ф.-Е. Шварцкопфа [17] та К. І. Шиліна [18], які виступають фундаторами сучасної екософської доктрини. На наш погляд, спираючись, зокрема, на їх праці, можна методологічно суттєво оновити цю просунуту галузь знань з метою світоглядного посилення всієї нормативної бази вітчизняного законодавства, виходячи з її «приреченості» до інтегративності у системі соціально-правового знання.

Визначаючи головні напрямки формування методологічної бази екоправового виховання, вважаємо за необхідне насамперед звернутися до зіставлення можливостей інтерпретаційного підходу, пропонованого екософською герменевтикою як особливим модусом сучасної філософської герменевтики, та екософської рефлексії, здійсненої в контексті дискурсивно-комунікативної парадигми правового інтерсуб'єктивізму. Йдеться про використання того методологічного знаряддя, яке передусім розроблялося останніми десятиліттями в працях видатного німецько-американського філософа Г. Йонаса [7],

котрий переосмислив філософську спадщину свого вчителя М. Гайдеггера. Власне, критичне сприйняття методології самого Г. Йонаса, на нашу думку, дозволить впоратися із завданням дослідження найважливіших елементів різних вимірів правової культури сучасного українського соціуму, що характеризують стан правосвідомості репрезентантів усіх його прошарків, специфіку законодавства і юридичної практики, а головне – творчо втілювати його ідеї у правовиховному процесі.

Виходячи з гайдеггерівського розуміння людського буття як *Dasein*'а, Г. Йонас ключовим його екзистенціалом виводить відповідальність людини як істоти, що має свідомо спрямовувати свої зусилля на забезпечення гармонізації алгоритму свого життя з алгоритмом розвитку Природи, тобто здійснити те, що отримало назву коеволюції [13]. У цьому сенсі право і обов'язок людини у ставленні до навколишнього середовища є соціоприродно зумовленими в жорстко аксіологічному аспекті. Це означає необхідність зміщення акценту в ставленні людини до Природи з позитивістсько-екофобного на екзистенційно-гуманістичний.

Вважаємо, що саме таке обмеження екофобної рефлексії носіїв сучасної технократично-техногенної парадигми розвитку людської цивілізації гуманістичним за своїм сенсом принципом герменевтичної інтерпретації дозволить переконатися у тому, що природний світ із самого початку свого існування дає всі підстави витлумачувати його як процес, спрямований на досягнення соціоприродної гармонії.

Разом і поряд з таким способом визначення сутності сприйняття людиною свого права і відповідальності в контексті загальнолюдського світосприйняття ми мусимо визнати за необхідне скористатися для усталення методології соціоприродної коеволюції екософським виміром інтерсуб'єктивістської парадигми сучасної дискурсивно-комунікативної доктрини. Власне, адекватне вимогам розвитку постіндустріального суспільства в нашій країні вирішення питань потребує використання саме інтерсуб'єктивістського філософсько-правового підходу до вивчення граничних підстав виникнення і функціонування всіх феноменів правової реальності, визначення їх фундаментальних онтологічних, гносеологічних, антропологічних, аксіологічних та інституціональних засад з метою збагачення правознавчого уявлення щодо них і свідомого їх застосування як засобу гармонізації правової сфери українського соціуму. Ці завдання сучасної філософії права вважаємо одними з тих, які можливо найбільш адекватно розв'язати саме в інтерсуб'єктивістський спосіб [19].

Інтерсуб'єктивістська рефлексія права розуміється як органічний складник сучасної філософії права, в межах якої осмислюються сутнісна природа всіх феноменів правової реальності, джерела та закономірності їх виникнення і механізм формування у прямих і зворотних зв'язках з іншими сферами

буття людини на підставі комплексного застосування таких методологічних складників, як правова онтологія, правова антропологія, правова аксіологія та інституціоналізм. Усвідомлення цього спонукає до поглибленого вивчення можливостей інтерсуб'єктивістської рефлексії всіх феноменів правової реальності, що втілені як в ідеальній її площині, так і у змісті норм чинного законодавства та в усій системі правовідносин.

Специфіка розглядуваної проблеми полягає у тому, щоб, здійснюючи інтерсуб'єктивістську рефлексію права, подолати методологічні обмеженості, притаманні іншим підходам до розуміння феноменів правової реальності для її гармонізації в сучасних умовах. На таких підставах власне й можливо за допомогою екоправового виховання сформуванню необхідну людству постіндустріальної епохи екоправову культуру.

Вирішуючи питання щодо визначення пріоритетності саме таких методологічних засад вивчення і застосування права, зокрема екологічного правознавства, слід окреслити сукупність найбільш фундаментальних категорій, що створюють його методологічний каркас, та з'ясувати їх співвідношення у сенсі застосування екософської парадигми мислення як невід'ємної частини природно-правового типу праворозуміння. Тим більш що у філософії права таким чином це питання ще не ставилося, ще не акцентувалася увага до такого саме підходу, хоча, як видається, він надає можливість більш поглибленого вивчення сутності феноменів екологічного права, екоправового виховання та правознавства взагалі.

Екософія права якраз і має предметом дослідження екологічне право, а правова онтологія в цьому сенсі є необхідною складовою як у цілому філософсько-правовій методології, так і її екософського виміру. Специфіка цього виміру зумовлюється визнанням можливості і необхідності осягнення онтологічних засад сучасного інтегрального правознавства в цілому та екологічного права зокрема в органічному поєднанні двох фундаментальних планів їх буття: віртуальної та предметної реальності.

Право в цілому й екологічне право зокрема, з одного боку, є явищами ідеальними, такими, що виникають внаслідок віртуального конструювання людиною як суб'єктом права певного уявлення – ідеї права, у тому числі такого її вияву, яким є ідеал екологічного права, що віддзеркалює одну із сторін процесу формування цілісної у своїй розмаїтості правосвідомості.

Але світом ідеального онтологічне підґрунтя правознавства та екологічного права не обмежується. У цьому сенсі слід підкреслити, що праву тому іманентно притаманна екологічність, бо саме воно життєво-природно укорінене в самій людині від її народження як живій істоті, а потім вже і як особистості, що набуває соціально-громадянського статусу. З цього приводу в Конституції України чітко вказано на природженість, невід'ємність прав людини: на життя, гідність, вільний розвиток своєї особистості тощо [1].

З другого боку, очевидним чи проявленим його планом є сфера опредмеченої через людську діяльність ідеї права. Це сфера правотворчості та правозастосування, де ідея права матеріалізується у вигляді правових норм [19]. Це особливий шар буття права в цілому, в тому числі екологічного права, в якому його фундаментальні інтенції свідомо виводяться суб'єктами права із свого потенційного занурення.

На жаль, далеко не всі з них зацікавлені в цьому, що детермінується противагами їх корпоративних інтересів, які ігнорують застосування принципів верховенства права і екологічної безпеки. Тому, очевидно, нагальною є необхідність у першу чергу вивести із складу законодавців тих осіб, які є носіями екофобної ідеології, і замінити їх на тих суб'єктів права, які здатні послідовно керуватися на ментальному рівні та у соціально-правовій практиці, передусім у правотворчості, законотворчому процесі зазначеними принципами. Доки у колі законодавців не утвориться «критична» маса суб'єктів, що керуються названими принципами, тобто правосвідомість яких буде екологізованою, ні про яку екологізацію правової системи в цілому не може йтися. Суттєвих зрушень у цьому сенсі можна чекати лише в разі відповідного методологічного піднесення якісного рівня правосвідомості переважної більшості суб'єктів права – громадян України [20]. Цим повинні опікуватися передусім фахівці, уповноважені державою в межах системи правової освіти подбати про формування належної правової культури населення для забезпечення примату гуманістичної природи права.

Кожному громадянину, суспільству в цілому треба зрозуміти, яку небезпеку несе відмова послідовно керуватися принципами верховенства права і екологічної безпеки. Без сумніву, йдеться взагалі про фундаментальний критерій національної безпеки держави, життєздатності країни та суспільства, що її репрезентує. Виходячи з розуміння цього, поняття стану загрози екологічної катастрофи підсилюється введенням до нього характеристики екологічної свідомості, інтенційним виявом якої є усвідомлення безперечності дотримання принципів верховенства права і екологічної безпеки як вищих соціальних, правових цінностей, котрі продукуються завдяки особливій природній здатності людини до творчості, яка виявляється у творенні нею своєї соціальної природи з усіма її складниками: правовою системою, правовою державністю тощо.

Таким чином, природний механізм розумової діяльності людини врешті-решт детермінує її приреченість щодо конструктивного відтворення своїх онтологічних засад у вигляді ідеального світу правосвідомості з такою її фундаментальною складовою, якою є ідея екологічного права, та світу матеріалізації правових ідей, уявлень, ідеалів, почуттів у сферах правотворчості та правозастосування, у тому числі практичного впровадження норм екологічного права. Вони виступають генералізаційними чинниками і саморозвит-

ку людини як творчої особистості в багатовимірну вгармоньовану особистість, і саморозвитку всього людства у спільноту свідомих екологічно діючих гуманістичних правосуб'єктів, їх самозбереження шляхом саморегулювання меж свого волевиявлення на підставі поваги до права волевиявлення іншого як умови міжособистісної комунікації в сенсі міжсуб'єктної правової гармонізації через здійснення «позитивної поляризації» (термін П. О. Сорокіна) суб'єктів права [21, с. 198–206].

Обумовленість такої рольової взаємодії правосуб'єктів ґрунтується на екоософському розумінні потенційних переваг соціальної комунікативності як вияву людської природи над еґоїстичним (навіть конфронтаційним) началом кожної творчої індивідуальності, який вона здатна свідомо приборкати завдяки гуманістичній опосередкованості екологічної сутності онтологічних засад свого буття.

З наведеного випливають такі **висновки**. *По-перше*, про те, що людина, одним з вимірів буття якої виступає право, вимагає до себе особливої уваги з боку сучасного правознавства, а також його спеціальної галузі, якою є екологічне право, починаючи передусім з кореляції свого наукового апарату на підставі філо(еко)софського обґрунтування власних онтологічних засад.

По-друге, про те, що без екологізації правосвідомості законодавців і взагалі всіх громадян та без усвідомлення необхідності парадигмального оновлення правової системи на засадах визнання і послідовного дотримання принципів верховенства права і екологічної безпеки неможлива розбудова нашої держави як правової, демократичної, соціальної, екологічної з потужною економікою, котра спирається на реалізацію творчого потенціалу кожної людини як правосуб'єкта. Сприяти цьому і повинно ефективне використання екологічного потенціалу права, вдало екстрапольованого в простір суспільства через синтезуючу парадигму сучасного правознавства у вимірі інтерсуб'єктивістської екоософсько-правової методології як світоглядного стрижня екоправового виховання.

По-третє, вирішуючи питання стосовно з'ясування методологічних засад правового виховання у такому контексті, маємо зв'язати між собою сукупність найбільш фундаментальних категорій, що створюють його концептуальний каркас, і з'ясувати їх співвідношення щодо застосування екоософської парадигми мислення як невід'ємної частини інтерсуб'єктивістського типу світорозуміння. Тим більш що у філософії права в такий спосіб це питання ще не ставилося, не акцентувалася увага до такого підходу, хоча, як видається, він надає можливості більш поглибленого вивчення сутності феномену правового виховання й обґрунтування його стратегії в сучасних умовах. У цьому сенсі екософія права, що тлумачиться як філософія (методологія) гармонізації алгоритму відносин між суб'єктами права в соціумі та їх разом з Природою через посередництво права шляхом екологізації правосвідомості, якраз і має

на меті використання можливостей не тільки власне екологічного права, а й усього екологічно оновленого законодавства для відповідного наповнення теоретичним змістом форм правовиховного процесу адекватно вимогам забезпечення соціоприродної гармонії через парадигмальну зміну творчої само-реалізації кожної людини.

Саме через інтерсуб'єктивістську редукцію правознавства в цілому і екологічного правознавства зокрема відбувається віртуальне моделювання і конструювання свідомою людиною як суб'єктом права певного уявлення – ідеї екологічного права як фундаментального вияву ідеального виміру правової реальності, що віддзеркалює один із найважливіших аспектів процесу формування цілісної у своєму розмаїтті правосвідомості репрезентанта постіндустріальної правової культури.

Щодо цього слід підкреслити, що праву в його універсальному розумінні іманентно притаманна екологічність, оскільки воно укорінено в природі людини від її народження як живій істоті (чому відповідає антропний аспект у природі права), а потім уже і як особистості, яка набуває соціально-громадянського статусу (чому відповідає аспект соціальний). З урахуванням інтерсуб'єктивістського розуміння сутності права як взаємодії носіїв його ідеї, що ґрунтується на вимозі їх взаємовизнання як рівноцінних суб'єктів, виводиться принципова формула співвіднесення образу права образу людини, яка керується гуманістичним правилом не заподіяти будь-якими своїми діями шкоди тому чи іншому суб'єкту права, від якого вона очікує його відповідного дотримання. Тому людина, уже як правова особистість, постає самодостатнім феноменом у цілісності власних прав, свобод та обов'язків. Серед них особливого значення набуває основний принцип екологічної правосвідомості людини, який передбачає усвідомлення і дотримання нею відповідальності за збереження і відтворення Природи як колиски та годувальниці людства.

Людина такого типу є єдиною у світі істотою, яка має природну здатність до самозбереження через самообмеження творчої діяльності, що дозволяє свідомо забезпечити її від трансформації у сваволю чи деструкцію шляхом формалізації ціннісних настанов права у сенсі норми закону (екологічного законодавства). Із цього приводу Конституція України вказує на природженість, невід'ємність прав людини: на життя, гідність, вільний розвиток своєї особистості (статті 23, 27, 28) тощо, які гарантуються, захищаються нормами чинного законодавства.

Цей методологічний підхід дає можливість уявити правовиховну сферу як генезу ідеї екологізованого права, упредмечену через людську діяльність, що втілена у правотворчості і правозастосуванні, де вона матеріалізується, зокрема, у вигляді норм екологічного права. Тут маємо справу з наслідками правового виховання, які дають змогу оцінити ефективність правовиховних

зусиль, а також внести у цей процес необхідні корективи. В останньому сенсі йдеться вже про зворотний вплив цих атракторів на можливість змін у системі правового виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : прийнята п'ятою сесією Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Юрінком, 1996. – 80 с.
2. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки / В. І. Андрейцев. – К. : Знання-Прес, 2002. – 332 с.
3. Бредіхіна В. Л. Конституційні засади права громадян на безпечне навколишнє природне середовище : монографія / В. Л. Бредіхіна ; за ред. М. В. Шульги. – Х. : Вид. ФО-П Вапнярчук Н. М., 2008. – 168 с.
4. Вершило Н. Д. Эколого-правовые основы устойчивого развития / Н. Д. Вершило ; под ред. М. М. Бринчука. – М. : Формула права, 2008. – 320 с.
5. Лозо В. И. Правовые основы экологической стратегии Европейского Союза (Концепция, программное обеспечение, систематизация и комментарий действующего законодательства ЕС) / В. И. Лозо. – Харьков : Право, 2008. – 368 с.
6. Гьофе О. Розум і право. Складові інтелектуального правового дискурсу / Отфрід Гьофе ; пер. з нім. Л. А. Сотниченко, М. Д. Култаєвої. – К. : Альтерпрес, 2003. – 264 с.
7. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Ганс Йонас ; пер. з нім. А. Н. Єрмоленко, В. А. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.
8. Маєр-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від доквілля до спільного світу / Клаус Міхаель Маєр-Абіх ; пер. з нім. А. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2004. – 196 с.
9. Штраус Л. Естественное право и история / Лео Штраус ; пер. с англ. Е. Адлер, Б. Путько. – М. : Водолей Publishers, 2007. – 312 с.
10. Natural Law : reference collection / [ed. by John Finnis ; University of Oxford]. – NY. : New York University press, 1991. – Vol. I. – 414 p.
11. Кельзен Г. Чисте правознавство : 3 дод. : Проблема справедливості / Ганс Кельзен ; пер. з нім. О. Мокровольського. – К. : Юніверс, 2004. – 496 с.
12. Legal Positivism : reference collection / [ed. by Mario Jori ; University of Cagliari]. – NY. : New York University press, 1992. – 481 p.
13. Моисеев Н. Н. Экология человека глазами математика (Человек, природа и будущее цивилизации) / Н. Н. Моисеев. – М. : Мол. гвардия, 1988. – 251 с.
14. Олейников Ю. В. Экологическая компонента мировоззренческих трансформаций / Ю. В. Олейников // Формирование новой парадигмы обществоведения: IV Кондратьевские чтения 10.05.1996 г. «Краеугольные камни новой парадигмы обществоведения. Традиции и перспективы российской научной мысли» : материалы. – М. : ИФ РАН, 1996. – С. 217–219.
15. Субетто А. И. Экокультура как форма неклассического социоприродного гомеостаза на базе общественного интеллекта / А. И. Субетто // Экологическая культура в научных, философских и богословских интерпретациях : материалы IX междунар. конгресса, С.-Петербург, 17–19 окт. 1996 г. – СПб. : Изд. фирма «Наука», 1996. – С. 112–116.
16. Шефель С. В. Екоософія права / С. В. Шефель // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. Соціальна філософія, психологія. – 2008. – Вип. 1 (30). – С. 18–24.

17. Шварцкопф Ф.-Э. Метаморфоза данного: На пути к созданию экологии сознания / Фридеман-Эккарт Шварцкопф ; пер. с англ. Н. Лянишин. – М. : Идея-Пресс, 2000. – 232 с.
18. Шилин К. И. Экософские начала социологии будущего / К. И. Шилин. – М. : Социум, 2000. – 320 с. – (Первая энциклопедия третьего тысячелетия ; т. 1).
19. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления : монография / С. И. Максимов. – Харьков : Право, 2002. – 328 с.
20. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства : генеза та сучасність : монографія / Ю. Ю. Калиновський. – Х. : Право, 2008. – 288 с.
21. Сорокин П. А. Главные тенденции нашего времени / П. А. Сорокин ; пер. с англ. и послесл. Т. С. Васильева. – М. : Наука, 1997. – 351 с.
22. Бургарт Т. І. Екософський аспект правового виховання / Т. І. Бургарт // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. ; відп. ред. В. Я. Тацій. – Х., 2009. – Вип. 103. – С. 264–267.
23. Данильян О. Г. Деякі причини, що впливають на формування правової культури в перехідному суспільстві / О. Г. Данильян // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. ; відп. ред. В. Я. Тацій. – Х., 2004. – Вип. 68. – С. 145–153.
24. Данильян О. Г. Деякі проблеми формування правової культури в перехідному суспільстві / О. Г. Данильян // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х., 2004. – Вип. 7. – С. 14–25.
25. Калиновський Ю. Ю. Правове виховання як домінанта розвитку правової культури та правосвідомості українського суспільства / Ю. Ю. Калиновський // Проблеми законності : зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х., 2009. – Вип. 103. – С. 253–255.
26. Лозовой В. О. Північноєвропейський досвід формування правової культури населення / В. О. Лозовой // Проблеми законності : зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х., 2009. – Вип. 103. – С. 233–237.
27. Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 12 жовт. 2007 р.) / АПрНУ, НДІ держ. буд. та місц. самовряд. ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х. : Право, 2007. – 216 с.
28. Правова культура та правосвідомість українського суспільства: стан й напрямки вдосконалення : наук. доп. міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 жовт. 2009 р.) / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; редкол.: А. П. Гетьман, О. Г. Данильян та ін. – Х., 2009. – 82 с.

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЮ ФЕНОМЕНА ЭКОПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Захарова В. А.

Предложено осмысление специфики методологического подхода к изучению феномена экоправового воспитания исходя из имеющихся особенностей предметной сферы эософии права.

***Ключевые слова:** эософия права, экологическое правосознание, экоправовое воспитание, экоправовая культура.*

**PECULIARITIES OF THE METHODOLOGICAL APPROACH TO THE
EXAMINATION OF THE ECOLEGAL EDUCATION PHENOMENON IN
MODERN UKRAINE**

Zakharova V. A.

The perception of the specifics of the methodological approach to the examination of the ecolegal education in terms of the existing peculiarities of the subject sphere of the ecosophy of law has been considered.

Key words: *ecosophy of law, ecological legal awareness, ecolegal education, ecolegal culture.*

